

Χριστίνα-Μαρία Φιλοσίδου.

Η διάκριση κράτους και κοινωνίας στην επιστήμη του συνταγματικού δικαίου.

Περιεχόμενα.

<i>Περίληψη εργασίας</i>	3
<i>Εισαγωγή</i>	4
<i>A. Θεωρίες για το κράτος.</i>	
1. προλογικά για το κράτος	5
2. η γενική θεωρία του κράτους	5
3. η θεωρία του Kelsen	6
4.η θεωρία του Duguit	7
<i>B. Κράτος δικαίου και κοινωνικό κράτος</i>	
5. Κράτος δικαίου	8
6. Κοινωνικό κράτος	9
<i>Γ. το κράτος και η κοινωνία</i>	
7. η διάκριση	9
8. η συνάφεια	10
9.ο ρόλος των ΜΜΕ	11
<i>Συμπεράσματα</i>	12
<i>Βιβλιογραφία</i>	13

Περίληψη της εργασίας.

Ελληνικά.

Στην εργασία υπάρχουν γενικές θεωρίες για το κράτος που υποστηρίχθηκαν από μεγάλους μελετητές της επιστήμης του δικαίου και όλες κατατείνουν στον ορισμό της έννοιας του κράτους ανάλογα με την οπτική γωνία του καθενός. Έπειτα, αναφέρεται η ιδέα του κράτους όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στο σύγχρονο δημοκρατικό πολίτευμα. Με άλλα λόγια σήμερα μιλάμε για κράτος δικαίου σε συνάφεια με το κοινωνικό κράτος, αυτό δηλαδή που παρεμβαίνει στην δημόσια και ιδιωτική ζωή ρυθμίζοντας την έννομη τάξη με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζει παροχές στους πολίτες.

Η ιδέα της ανωτερότητας του κράτους σε σχέση με την κοινωνία φαίνεται να μην είναι απόλυτα σωστή νομικά, μια και οι δύο έννοιες έχουν στενή συνάφεια σε γενικές γραμμές, που προσδιορίζεται με μεγαλύτερη σαφήνεια ανάλογα με τη μορφή του πολιτεύματος. Πιο συγκεκριμένα, στις φιλελεύθερες δημοκρατίες των ημερών μας η απόσταση μεταξύ της κρατικής εξουσίας και του λαού περιορίζεται όλο και περισσότερο με αποτέλεσμα να πλησιάζουν οι έννοιες στην ταύτισή τους.

Αγγλικά.

In the work force there are general theories about the member state which are supported by great scholars of the science of law and all tend to define the concept of the member state according to their perspective.

The idea of the member state is referred to, as it is expressed nowadays, the Democratic Constitution. In other words today we are talking about a state of law in relevance with society. The member state intervenes in the private and public life of the people regulating the legal order in a way which provides benefits to the citizens. The idea of the superiority of the member state in relation to society seems not to be absolutely correct legally since both concepts have close relevance in general lines which are determined with greater clarity depending on the form of the constitution. Specifically, in the liberal democracy of our days the distance between the state's authority and the people's is becoming reduced. As a result the two notions will soon be equated.

Εισαγωγή

Σημασία του κράτους.

Οι πρωτόγονες κοινωνίες είναι κοινωνίες χωρίς κράτος. Αυτή η πραγματολογική κρίση σωστή καθεαυτή υποκρύπτει στην πραγματικότητα μια γνώμη η οποία κλονίζει τη δυνατότητα να συσταθεί κοινωνία όπως νοείται σήμερα. Οι πρωτόγονες κοινωνίες στερούμενες το κράτος δεν έχουν τη δυνατότητα να βιώσουν την πλήρη γνώση και άρα έκφραση του κοινωνικού κράτους δικαίου που εγγυάται και προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα.

Ο ίδιος ο Αριστοτέλης είχε εκφραστεί διατεινόμενος ότι σκοπός κάθε ανθρώπινης συγκρότησης, από τον οίκο στην κοινωνία, έχει ως απώτερο σκοπό την δημιουργία της πόλεως, με την έννοια της στην σύγχρονη εποχή να ταυτίζεται κυρίως με το δικό μας κράτος.

Η εργασία αυτή πραγματεύεται τις θεωρίες της κρατικής εξουσίας οι οποίες συντέλεσαν στην δημιουργία της έννοιας του κοινωνικού κράτους δικαίου. Το ζητούμενο είναι το αν υπάρχει σχέση ισοτιμίας μεταξύ της κοινωνίας και κρατικής εξουσίας ή αν η σχέση μεταξύ τους είναι κατά βάση ανταγωνιστική. Στην εργασία γίνεται μια διαπίστωση της ύπαρξης ενός μεσάζοντος μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας. Σήμερα υπάρχει μια ακόμα μορφή που ασκεί ένα είδος κριτικής στις ενέργειες του κράτους. Ο λόγος γίνεται για τα ΜΜΕ που παρακολουθούν τον τρόπο άσκησης των αρμοδιοτήτων των φορέων των κρατικών οργάνων και μέσω των δημοσιευμάτων τους εκφράζουν την κοινή γνώμη. Βέβαια όλα αυτά γίνονται μόνο όταν υπάρχουν πολιτεύματα που ευνοούν την έκφραση της θέλησης της κοινωνίας, του λαού εν ευρεία έννοια, δηλαδή όταν υπάρχει δημοκρατικό πολίτευμα.

A. ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

1. Προλογικά για το κράτος.

Ο όρος κράτος αναμφισβήτητα αποτέλεσε στο παρελθόν αιτία για την διατύπωση πολλών διαφορετικών θεωριών. Το κράτος γινόταν αντιληπτό από τους υποστηρικτές των οργανικών θεωριών ως λογικό επακόλουθο της ανθρώπινης ύπαρξης, θεωρούνταν δηλαδή μέρος της φύσης του ανθρώπου. Τις απόψεις αυτές εκφράζουν άλλωστε και στα έργα τους μεγάλοι φιλόσοφοι της Αρχαίας Ελλάδας όπως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτωνας.

Οι θεοκρατικές θεωρίες από την άλλη πλευρά απέδιδαν την εξουσία του μονάρχη στον θεό. Ο μονάρχης αντιμετωπιζόταν ως εκπρόσωπος του θεού στη γη και για αυτόν τον λόγο έχαιρε σεβασμού από τους υπηκόους, οι οποίοι τρομοκρατούνταν στην ιδέα της θείας τιμωρίας σε περίπτωση παράβασης των κανόνων της κρατικής εξουσίας. Η αντίληψη αυτή του ελέω θεού μονάρχη συναντάται και στην Γαλλία του Λουδοβίκου 15^{ου}, όπως επίσης και στη στάση του πάπα και του Βατικανού.

Ένα θεμελιώδες ερώτημα των θεωριών αυτών ήταν το κατά πόσο προηγείται το κράτος του δικαίου. Οι υποστηρικτές των θεοκρατικών θεωριών διατείνονταν ότι προηγούνται οι κανόνες δικαίου που αποτελούν δημιούργημα του θεού και έπεται η κρατική εξουσία που εφαρμόζει τους κανόνες αυτούς.

2. Η γενική θεωρία του κράτους.

Η γενική θεωρία του κράτους είναι δημιούργημα της γερμανικής επιστήμης των Jellinek και Laband και αναφέρεται στην ύπαρξη νομικής προσωπικότητας του κράτους.

Κράτος είναι ο λαός που είναι μόνιμα εγκατεστημένος σε ορισμένη χώρα και οργανωμένος σε νομικό πρόσωπο που ασκεί πρωτογενή εξουσία. Τα στοιχεία του κράτους σύμφωνα με τον ορισμό αυτό είναι ο

λαός, η επικράτεια, η νομική προσωπικότητα και η αυτοδύναμη εξουσία.

Η γενική θεωρία του κράτους είναι δεκτή στη Ελλάδα από πολύ νωρίς και οι περισσότεροι Έλληνες συνταγματολόγοι θεωρούν την νομική προσωπικότητα της πολιτείας συστατικό στοιχείο του κράτους. Αξίζει να σημειωθεί ακόμα ότι όμοια με την γερμανική θεωρία είναι και η γαλλική στο ότι το κράτος είναι η νομική προσωποποίηση του έθνους.

3. Η θεωρία του Kelsen.

Σύμφωνα με τον Hans Kelsen, αρχηγό της σχολής της Βιέννης, το κράτος ταυτίζεται με το σύνολο των κανόνων δικαίου που ισχύουν σε ένα λαό. Η θεωρία αυτή αποτελεί συνέχεια των θεοκρατικών αντιλήψεων περί κράτους.

Πιο αναλυτικά, στην έννομη τάξη υπάρχουν κανόνες δικαίου ανώτεροι και κατώτεροι. Οι κατώτεροι αντλούν τη δύναμή τους από τους ανώτερους. Στην έννομη τάξη ο ανώτατος κανόνας είναι το Σύνταγμα, που αντλεί τη δύναμή του από το γεγονός ότι τέθηκε από το όργανο με συντακτική αρμοδιότητα. Το συντακτικό όργανο με την σειρά του απέκτησε την αρμοδιότητα αυτή από τον θεμελιώδη ή ιδρυτικό κανόνα που δεν τέθηκε από κανένα αλλά προϋποτίθεται. Σε περίπτωση άρνησης αυτής της παραδοχής του θεμελιώδους κανόνα καταρρέει όλη η πυραμίδα κανόνων δικαίου της έννομης τάξης. Επομένως, για τον Kelsen ο θεμελιώδης κανόνας δεν αποτελεί θετικό δίκαιο αλλά φυσικό.

Το κράτος ως δημιούργημα ανήκει στον κόσμο των ιδεών, αποτελεί ένα "δέον" (Sollen) βάσει του οποίου προσαρμόζεται το "είναι" (Sein). Η παραγωγή κανόνων δικαίου κάθε φορά γίνεται με την εξειδίκευση του ανώτερου κανόνα καθώς οι παραγόμενοι κανόνες οφείλουν να συμφωνούν νοηματικά με αυτόν. Συμπερασματικά, ο αναγκαστικός χαρακτήρας του δικαίου διαμορφώνει τον αναγκαστικό χαρακτήρα του κράτους και έτσι κράτος και δίκαιο ταυτίζονται.

4. Η θεωρία του Duguit.

Το κράτος υπάρχει όταν ασκούν εξουσία στους κυβερνώμενους μέσα σε οριοθετημένο εδαφικό χώρο υπό το διπλό περιορισμό της οργάνωσης και του ελέγχου. Σε μια κοινωνική ομάδα δηλαδή κράτος γεννάται όταν οι ισχυρότεροι επιβάλλουν την θέλησή τους στους ασθενέστερους. Με αυτή τη διαδικασία η ομάδα διαχωρίζεται σε κυβερνώντες και κυβερνώμενους.

Η δύναμη που κινεί τα νήματα σε ένα κράτος μπορεί να είναι υλική ή μη. Οι κυβερνώμενοι μπορεί να αποδέχονται χωρίς τη θέλησή τους την εξουσία. Η επιβολή σε αυτή την περίπτωση είναι βασισμένη στο νόμο της κοινωνικής αλληλεγγύης που ενώνει τους ανθρώπους μέσα στο κράτος. Η επιβίωση των ανθρώπων στηρίζεται στη συνεργασία τους και στην αλληλεξάρτησή τους.

Ο Duguit αντιμετωπίζει το κράτος ως μια αφηρημένη έννοια. Το πραγματικό στοιχείο είναι οι ασκούντες την εξουσία. Τα στοιχεία επομένως του κράτους είναι το έθνος, οι δημόσιες υπηρεσίες και το έδαφος.

Η θετικιστική θεωρία του Duguit βρήκε πολλούς επικριτές λόγω του ότι δεν υπάρχει πρόβλεψη για τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας γεγονός που αποκλείει τη θεμελίωση Κράτους Δικαίου.

B. Κράτος Δικαίου και κοινωνικό κράτος.

5. Το Κράτος Δικαίου.

Η χρήση του όρου αυτού συναντάται για πρώτη φορά στη γερμανική και την αγγλική νομική επιστήμη. Η ύπαρξη Κράτους Δικαίου απομακρύνει κάθε έννοια αυθαιρεσίας από την πλευρά της κρατικής εξουσίας από τη στιγμή που όλοι οι πολίτες, ο λαός με την ευρεία έννοια, υπόκεινται στο νόμο και στη δικαιοσύνη. Το Κράτος Δικαίου

είναι ένα κράτος με δικαιοσύνη κατά την γερμανική και αγγλική θεωρία ενώ κατά την γαλλική είναι αυτό το κράτος που διασφαλίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ελευθερίες των πολιτών.

Το Κράτος Δικαίου είναι στην ελληνική νομική επιστήμη εκείνο που οφείλει να σέβεται την ανθρώπινη αξία και τα συνταγματικά δικαιώματα που την εξειδικεύουν και εγγυάται την παραγωγή του δικαίου κατά ορισμένη διαδικασία και την εφαρμογή του προς όλες τις κατευθύνσεις. Το Κράτος Δικαίου είναι το κράτος αποχής, αυτό που δεσμεύεται να μην παρεμβαίνει στην κοινωνία, σεβόμενο με αυτόν τον τρόπο τα ατομικά δικαιώματα και την ανθρώπινη αξία που αποτελεί την καταστατική αρχή του Συντάγματος.

Τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου Κράτους Δικαίου είναι :

- I. θέσπιση κανόνων δικαίου που εγγυώνται τα ανθρώπινα δικαιώματα
- II. θεμέλιο της λειτουργίας του πολιτεύματος αποτελεί η δημοκρατική αρχή
- III. η συνταγματικότητα των νόμων ελέγχεται από τα δικαστήρια
- IV. η κρατική εξουσία περιορίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα, το οποίο δεν μπορεί να τροποποιηθεί εύκολα

6. Το κοινωνικό κράτος.

Παλαιότερα το κράτος περιοριζόταν και δεν ήταν υπεύθυνο για την προστασία των πολιτών σε αντίθεση με το σύγχρονο κράτος. Σήμερα λοιπόν είναι ορθότερο να αναφερόμαστε στο κοινωνικό κράτος.

Κοινωνικό- ανθρωπιστικό κράτος είναι το κράτος εκείνο που συνταγματικά υποχρεούται όχι μόνο να σέβεται αλλά και να εξασφαλίζει την ανθρώπινη αξία. Δεν παραμένει αμέτοχο αλλά συνδέεται με την κοινωνία, στρέφεται προς αυτή, αφουγκράζεται τον κοινωνικό προβληματισμό.

Η αρχή του κοινωνικού κράτους εφαρμόζεται βάσει των διατάξεων του Συντάγματος που αποτελεί τον καθολικό ρυθμιστή της έννομης τάξης τόσο για το δημόσιο όσο και για το ιδιωτικό δίκαιο. Το Σύνταγμα δεν ρυθμίζει όπως υποστηριζόταν παλιά μόνο τη μισή έννομη τάξη αλλά ολόκληρη. Η ρυθμιστική του εμβέλεια διευρύνθηκε με την δημοκρατικοποίηση της κοινωνίας και πλέον οι διατάξεις του αποτελούν οδηγό για την εφαρμογή του και στις ιδιωτικές σχέσεις όπως αποδεικνύεται και από το άρθρο 25 §1 εδ. γ. Οι ιδιώτες οφείλουν να σέβονται όχι όμως και να εξασφαλίζουν την ανθρώπινη αξία. Η υποχρέωση αυτή ανήκει μόνο στο κράτος σύμφωνα με το άρθρο 2§1 του Συντάγματος.

Γ. Το κράτος και η κοινωνία.

7. Η διάκριση.

Ένα βασικό ερώτημα που τίθεται είναι αν το κράτος διαφέρει από την κοινωνία ή αν ταυτίζεται με αυτήν.

Στην Γερμανία αναπτύχθηκε κυρίως η θεωρία διάκρισης κράτους και κοινωνίας, δηλαδή διαχωρισμού της κρατικής εξουσίας που ταυτιζόταν με την δύναμη και την επιβολή από το κράτος δηλαδή το λαό. Η διδασκαλία του Hegel ήταν καθοριστική για την υποστήριξη αυτής της άποψης. Ο Hegel είπε ότι το κράτος είναι μια ηθικοπνευματική τάξη που προϋπάρχει της ύπαρξης των πολιτών. Το κράτος είναι το σύνολο των κρατικών οργάνων που πραγματοποιούν την κρατική θέληση, είναι οι κρατικές αποφάσεις, ο χώρος στον οποίο βρίσκονται όλοι οι κρατικοί θεσμοί. Αντίθετα, κοινωνία είναι το άθροισμα όλων των εκφάνσεων της ανθρώπινης συνύπαρξης κάτω από το κράτος.

Η κοινωνία αποτελείται από το λαό με την ευρεία έννοια της λέξεως, δηλαδή από το σύνολο των πολιτών που έχουν την ιθαγένεια του κράτους. Οι άνθρωποι εκ φύσεως έχουν να καλύψουν ανάγκες που προκύπτουν από την ανθρώπινη συμβίωση. Το κράτος επομένως υπάρχει και βρίσκεται σε ανώτερη θέση από την κοινωνία για να την βοηθά να καλύπτει τις ανάγκες αυτές. Οι κοινωνικές ομάδες δεν έχουν

από μόνες τους τη δύναμη να εισέρχονται στην κρατική περιοχή και να λαμβάνουν μόνες τους αποφάσεις για την κάλυψη των αναγκών τους, καθώς αυτό ανήκει στην δικαιοδοσία του κράτους.

Η διάκριση κράτους και κοινωνίας ήταν αποτέλεσμα της διάκρισης του δικαίου σε δημόσιο και ιδιωτικό. Ο Leibholz υποστηρίζει πάντως ότι υπάρχει μερική ταυτότητα κράτους και κοινωνίας και όχι ότι βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση.

8. Η συνάφεια.

Το κράτος και η κοινωνία δεν είναι δύο έννοιες που μπορούν να μελετηθούν και να κατανοηθούν πλήρως όταν εξετάζονται αποκομμένες η μια από την άλλη. Το κράτος δεν νοείται χωρίς την κοινωνία γιατί αποτελεί την πολιτική της οργάνωση. Ωστόσο αυτή η στενή τους σχέση δεν σημαίνει ότι ταυτίζονται κιόλας.

Η ακριβής σχέση τους μπορεί να εξακριβωθεί μόνο αν λάβουμε ως κοινό τους στοιχείο τη μεταβολή που συντελείται και στο κράτος αλλά και στην κοινωνία.

Στις σύγχρονες Δημοκρατίες η κοινωνικοποίηση του κράτους και η κρατικοποίηση της κοινωνίας οδήγησε στη μεταβολή της αρχικής τους σχέσης. Το κράτος έγινε πιο δημοκρατικό από τη στιγμή που η λήψη των αποφάσεων γίνεται με τη βοήθεια της γνώμης της κοινωνίας όπως αυτή εκφράζεται με τις επιμέρους κρατικές θελήσεις εκ των οποίων μία τελικά γίνεται κρατική απόφαση. Η διαδικασία αυτή επομένως συνέβαλε στην ενσωμάτωση κοινωνικών μορφωμάτων στο κράτος.

Η ταύτιση του κράτους και της κοινωνίας εξαρτάται κυρίως από το πολίτευμα. Στις απολυταρχικές μορφές διακυβέρνησης η θέληση της κοινωνίας παραγκωνίζεται και εξυπηρετούνται οι επιδιώξεις και τα συμφέροντα του μονάρχη ή των λίγων και εκλεκτών που αναλαμβάνουν την διακυβέρνηση. Αυτό οδηγεί σε μεγάλο χάσμα την θέληση του λαού και των κυβερνώντων. Αντίθετα, στη Δημοκρατία και κυρίως στη σύγχρονη μορφή της στόχος είναι η προώθηση των συμφερόντων των πολλών, της κοινωνίας και έχοντας αυτήν την κατευθυντήρια αρχή το κράτος ικανοποιεί τις ανάγκες τους.

Υπό αυτήν την έννοια ο διαχωρισμός της θέσης του κράτους και της κοινωνίας είναι κατά βάση πολιτικός. Η λειτουργία των κομμάτων που εκφράζουν τις λαϊκές θελήσεις επιτρέπει την ελάττωση του χάσματος ανάμεσα στην κρατική εξουσία και τα υποκείμενά της.

9. Ο ρόλος των ΜΜΕ

Τα ΜΜΕ διαδραματίζουν αναμφισβήτητα αντιπολιτευτικό ρόλο στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος και της έκφρασης της λαϊκής θέλησης. Ο τύπος, η τηλεόραση και το διαδίκτυο λειτουργούν ως τρόποι άσκησης ελέγχου στην κρατική εξουσία δεδομένου ότι η ελευθερία έκφρασης της γνώμης που είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα περιορίζει την αυθαιρεσία από μέρους των φορέων των κρατικών οργάνων, καθώς ελέγχονται από το εκλογικό σώμα και από τους χειρισμούς τους στα κοινωνικά ζητήματα εξαρτάται και η διατήρησή τους στην εξουσία. Τα ΜΜΕ λειτουργούν επομένως σαν ένα είδος τέταρτης εξουσίας, πέραν της εκτελεστικής, της δικαστικής και της νομοθετικής. Κρίνουν την φιλολαϊκότητα των νόμων εκφράζοντας οργανωμένα την κοινωνική δυσαρέσκεια. Αξίζει φυσικά να τονιστεί ότι τα ΜΜΕ υποβοηθούν την άσκηση της κρατικής εξουσίας μόνο στις περιπτώσεις που δρουν ανεξάρτητα από κομματικές και οικονομικές δεσμεύσεις. Αυτό συμβαίνει διότι όταν κινούνται επηρεαζόμενα από συμφέροντα και σκοπιμότητες δεν λειτουργούν προς όφελος των πολιτών, δηλαδή της κοινωνίας. Αντίθετα ικανοποιούν ιδιοτελείς σκοπούς των κυβερνόντων ή των ανταγωνιστών τους με αποτέλεσμα να φιμώνεται η λαϊκή θέληση και η ελευθερία της γνώμης.

Συμπεράσματα

Το κράτος δικαίου είναι ένα σύνολο αρχών και αξιών που συναρτάται με τα δικαιώματα των ατόμων και των ομάδων, με την υπεροχή του νόμου και κυρίως του Συντάγματος, με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και την ελεύθερη πρόσβαση σ' αυτή, με τον δικαστικό έλεγχο της αντισυνταγματικότητας των νόμων και σύμπασας της διοικητικής δράσης και με την αξίωση για ασφάλεια δικαίου.

Η αρχή του κράτους δικαίου συμβιώνει με την αρχή του κοινωνικού κράτους που επιβάλλει την κρατική προστασία από αντιξοότητες και την αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος κυρίως προς όφελος των οικονομικά ασθενέστερων. Όπως κάθε συμβίωση, έτσι και η συμβίωση κράτους δικαίου και κοινωνικού κράτους χαρακτηρίζεται και από αντιθέσεις και από συμπλεύσεις. Το κράτος δικαίου εγγυάται την ελευθερία, κατά βάση την οικονομική ελευθερία και την ιδιοκτησία, το κοινωνικό κράτος τις περιορίζει, αφού επιβάλλει την κοινωνική αλληλεγγύη. Η βασική αντίθεση κράτους δικαίου και κοινωνικού κράτους πρέπει να συναιρείται στα δημοκρατικά πολιτεύματα για την επίτευξη της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης.

Εν κατακλείδι, όσο δημοκρατικότερο είναι το πολίτευμα τόσο μειώνεται η διάσταση της κοινωνίας και του κράτους σε σημείο που να αναμένεται η ιδεατή κατάσταση της ταυτότητας των εννοιών η οποία υποβοηθείται και από την άσκηση των καθηκόντων των ΜΜΕ ως εκφραστών της λαϊκής θέλησης στα γνήσια δημοκρατικά πολιτεύματα.

Βιβλιογραφία εργασίας .

-Δημητρόπουλος Ανδρ. , *Γενική Συνταγματική Θεωρία* σ.113-119

-Παντελής Αντ., *Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου* σ.44-45

-Σούρλας Π., *Μια εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου* σ.64